

**TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL
LİSESİ**

**ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA
PROGRAMI**

TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ

“YOZLAŞMADAN FARKLİLİĞA”

Kılavuz Öğretmen: Işıl ÇIRAKOĐLU

Öğrenci Adı: S.Oğuzcan

Soyadı: Ünal

Sözcük Sayısı: 3979

Araştırma Sorusu: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Deli Filozof adlı yapıtında toplumsal yozlaşma nasıl işlenmiştir?

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	2
I.GİRİŞ.....	3
II. GELİŐME	
II. I. TOPLUMDA YOZLAŞMA.....	5
II. II. AİLE KURUMUNDA YOZLAŞMA.....	7
II. III. İNANÇLARDA YOZLAŞMA.....	14
IV. SONUÇ.....	18
KAYNAKÇA.....	19

ÖZ

Bu tez çalışmasında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Deli Filozof adlı yapıtında toplumsal yozlaşmanın nasıl işlendiği incelenmiştir. 500 yıllık Osmanlı kültürünün yerini yeni bir rejim, devlet ve farklı bir kültür almaya başlamış; yapıtta da bu geçiş dönemi anlatılmıştır. Yeni bir kültürle değişen toplum yapısının, olay örgüsü içerisinde eski yeni çatışmalarıyla aktarıldığı görülmüştür. Toplumsal yozlaşma yapıtta evlilik, bağlılık ve inanç kavramları üzerinden anlatılmıştır. Konunun bahsi geçen kavramlar üzerinden işlenmesinin altında yatan neden, hem Osmanlı kültüründe hem de insanın doğasında bu kavramların kutsal sayılmasıdır. Bu tez çalışmasında yapıtta eleştirilen kavramların olay örgüsü içerisinde nasıl kullanıldığı ve Deli Filozof'un bakış açısından nasıl eleştirildiği ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Yapıtta olay örgüsü içerisindeki karakterler arasındaki çatışmalar aracılığıyla anlatılan evlilik, bağlılık, inanç ve toplumsal yozlaşma kavramları teker teker incelenerek ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda da bu kavramlar arası ilişkiler kurulmuş ve değişen zamanlarla insanın nasıl yozlaşıp bencilleştiği belirlenmiştir. Bu ortak yargının oluşturulma aşamasındaki yöntem, özelden tüme yani tümevarım tekniği olarak belirlenmiş sonunda devletin merkezi İstanbul ve yapıtın odak figürü Deli Filozof üzerinden toplumsal değişimin önce ailede başladığı görülmüş. Aynı zamanda bunun tüm toplumsal kurumlara yansıdığı, bunun önüne geçilmez bir sonuç olduğu görülmüş; yapıtın ve yazarın bu değişimi karamsar bir biçimde yorumladıkları teslimiyetçi bir yaklaşım içinde oldukları belirlenmiştir.

Sözcük: 197

I.GİRİŞ

Bir toplumun kültürel geçmişine ayna tutan ve bunu farklı, hatta çoğu zaman karşıt görüşleri temsil eden karakterler üzerinden yapan kurgusal metinler, okurun yapıtta çizilen kültürel ortamı, insan düşüncesinin yapısını tanımasını sağlamakta, böylece okura zengin bir deneyim sunabilmektedir. Bu tezin yapıtının seçilmesinde öncelikle bu noktadan hareket edilmiştir. Tarihsel arka planı olan, bununla birlikte canlı ve düşündürücü görüşleri olan karakterlerin yer aldığı bir yapıtın belirlenmesinde öncelikle yazar araştırmasına girilmiş ve Servet-i Fünun Dönemi içerisinde, döneme egemen olan buhranı ve karamsarlığı yansıtmayarak bu dönemin dışında kalan Hüseyin Rahmi Gürpınar üzerinde yoğunlaşmıştır. Gürpınar'ın gelenek, töre eleştirisine yapıtlarında yer vermesi, tipler yaratarak belirli bir kavramın altını çizerek akıcı, çoğu zaman eğlenceli bir üslupla konuyu işlemesi onu döneminden ayıran ve ilgi çekici kılan özellikleri olarak öne çıkmıştır. Yazarın yapıtları üzerine çalışmaya karar verilmiş, yazarın Mürebbiye, Gulyabani adlı yapıtları da okunduktan sonra hakkında çok fazla inceleme yapılmamış olan Deli Filozof adlı yapıt seçilmiştir. Yapıtın seçilmesinde, yapıttaki konuların oldukça geniş bir yelpazede işlenmiş olması ve üzerine söz söylenebilecek genişlikte olması da etkili olmuştur. Kültürel farklılıklar, aile kurumu, aşk, evlilik anlayışı, dogmalar ve inanç yapıtta işlenen önemli konulardır; ancak yapıt, odak figürünün sorgulamaları aracılığıyla yaşama dair pek çok konuda okuru düşündürmektedir.

Deli Filozof adlı yapıtta yazar, eleştirel ve biraz da karamsar bir üslûpla, toplumdaki ahlâk çelişkisine odaklanmaktadır. Bu çelişkilerin kaynağı, yüzeysel olarak, edebiyatımızda sıkça tartışılan Batılılaşmanın yanlış algılanması gibi gösterilmektedir. Bununla birlikte yapıt, konunun yalnızca Batılılaşma kavramına indirgenemeyeceğini gösteren tarihsel ve kültürel veriler de sunmaktadır. Yapıtta Deli Filozof'un başından geçen olayların yaşandığı ve onun gözlemlerine

kaynak edindiği uzam ise İstanbul'dur. İstanbul ve hatta konak yaşamı, yapıtta sunulan gerçeklere gerçekçi bir dekor oluşturmaktadır; çünkü yönetimle, devletle birlikte insanlar da olumsuz yönde değişmiş, herkes yıkıntıların içinden yalnızca kendini ayakta tutmayı, çıkarına ve kişiye uygun yaşamayı seçmiştir. Yapıtta yansıtılan memleket de İstanbul da bir harabe biçiminde yansıtılmaktadır. Bu ortamda değerlerini oluşturamamış, değerleri olmayan, gelenekçi olduğunu söyleyen ama gelenekten haberi bile olmayan, tutucu geçinen ama yerine göre özgürlükçülerden bile daha rahat hareket eden ikiyüzlü insanlar türemiştir. Yapıtta bunlar birinci tekil kişi ağzından, romanın odak figürü Deli Filozof'un ağzından onun gözlemleri biçiminde yansıtılmakta olduğundan, yapıtın olumsuz bir bakış açısıyla kaleme alındığı da söylenebilmektedir. Ayrıca yazar, en kapalı ortamdandır; cinsel yaşamdan devlete, iktidara kadar uzanan çizgide pek çok konuyu karakterleri aracılığıyla irdeleyip karakterlerce ortaya atılan hipotezleri de olay örgüsü içerisinde çürütmektedir.

Yapıtın, Filozof'un Cenab-ı Hakka Karşı Deyişleri adlı bölümle; Filozof'un Tanrı ve yaratmış olduğu Dünya'ya karşı çıkışı ile başlaması, yapıttaki eleştirel tutumun habercisi gibidir. Bu karşı çıkış toplumsal ve insanlar üzerindedir. Bu bölümde, aynı zamanda gücü her şeyi yeten Tanrı'nın Dünya'nın bu mahvolmuş haline karşı neden hala bir şeyler yapmadığını sorgulanmaktadır. Başka bir sorgulama da Filozof'un bakış açısından dilenciyle yaptığı sohbet sonucunda ortaya çıkmaktadır ve eleştiri oklarının ucunda yine toplum ve toplumsal yapı vardır. Bu yapıtta toplumun çeşitli sınıflarından çeşitli algıların fikirleri ve birbirleri ile olan çatışmaları görülmektedir. Dilencilik üzerinden toplumun ve devletin hem iktisadi hem de sosyal yönden yetersiz olduğu söylenmektedir. Bu yetersizliğin de dilencilik kavramının oluşmasına neden olduğunu anlatılmaktadır. Bu yargı sonucunda da Filozof Allah'ın insanlara duyumsayacak ve ayırt edecek her fiziksel ve ruhsal özelliği vermesine rağmen insanların farkındalık seviyesinin hala yeterli

olmadığı söylenmektedir. Bu yetersizliğin sonucu da şeytana uymak olarak nitelendirilmektedir. Yazarın Filozof üzerinden yaptığı bu sorgulama yapıtın olay örgüsünü tetikleyen ve işlerin karmaşıklaşmasına sebep olan problemlerin sebebi olarak görülmektedir. Yapıtta sıklıkla okumuş kişilerin cehaletine de göndermede bulunulması; sözgelimi Ali Senaver adlı okumuş bir kişinin İclâl'in intihar etmiş olması olasılığı karşısında onun soyunda intihar eden kişilerin olması nedeniyle bunu akla yakın bulması toplumsal cehaletin derinliğini de göstermektedir. Cehaletin, fakirliğin, ikiyüzlülüğün kol gezdiği bir ortam içerisinde bunları fark eden, bunlara kafa yoran Deli Filozof'un gözlemlerinin ortak noktası "yozluk"tur. Bu nedenle teze konu olan yapıt, Batılılaşma üzerinden değil, yozlaşma üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kavramın da toplumsal değerlerle ve toplumun temeli olan aile kurumu ile ilişkisi irdelenmiş ve inanç sorunsalının yozlaşmaya etkisinin yapıtta nasıl ele alındığı işlenmiştir.

II. I. TOPLUMDA YOZLAŞMA

Toplumsal yozlaşma, Deli Filozof adlı yapıtın eleştirdiği önemli konulardan biridir. Bu eleştiri özellikle aile, evlilik anlayışları, din ve inanç, çıkar, riya üzerinden yapılmaktadır. Romanda Deli Filozof'un ağzından anlatılan Dipkoçanı adlı öyküde bu durum belirgin bir biçimde işlenmektedir. Öyküde yer alan Rukiye Hanım, dönemin insan tiplerinden biri olarak yansıtılmaktadır. Oğlu devleti dolandırmaktan hapse girmiş olan Rukiye Hanım'ın eski bir avukat olan imamdan yardım istemesini konu alan hikâyede toplumsal yapıdan hareketle bireylerdeki ahlaki yozlaşmaya vurguda bulunmaktadır. Rukiye Hanım'ın, öyküde öne çıkarılan ilk özelliği cehaletidir. Sözcükleri bile telaffuz edemeyecek kadar cahil olan bu kadın, durumunun farkında olmamakla birlikte kendini önemli biri gibi hissetmektedir. Oğlunun suçluluğu kanıtlanmış olmasına rağmen oğlunu savunan, içki, kumar, hırsızlık ve sigara gibi kötü alışkanlıklardan övgüyle bahseden Rukiye Hanım, gücünü paradan almaktadır. Rukiye Hanım, parayla kendine değer biçen, kendisine

her yolun açılacağını düşünen, çıkarıcı, cahil, çıkar odaklı insan tipinin bir örneğidir. İmamla çatışması da onun geleneksel değerlerden uzaklaşmasının bir göstergesidir.

Deli Filozof'a göre toplumda ikiyüzlü, ahlâk yoksunu insanların türemesinin en önemli nedeni Tanrı'nın görevini yerine getirmemesi ya da insanların Tanrı'yı unutmuş olmalarıdır: *“Eserlerinin kıyısından bucağından bir görünüver; zira hâl fenadır. Seni inkâr edenler çoğaldı. Yaptığın binanın ne damı var, ne temeli. Sonu olmayan boşlukta kürekleri başıboş dolaşıyorlar. Bütün kâinat serserilik halinde”* (23) sözleri bunu kanıtlamaktadır. Deli Filozof, toplumda fakirlikle aynı oranda zenginliğin artmasını, bu zenginliğin adam kayırmacılıkla ilişkisi olduğunu, tüm ilişkilerin çıkar odaklı olduğunu düşünmekte ve gidişin düzeleceğine dair bir umut taşımamakta ve durumdan büyük bir üzüntü duymaktadır. *“Bir sırttan öbür sırta kadar amansız bir yangının azgın alevleriyle yalanmış olan bu memleket parçası tamamıyla bir harabe haline girmiş; ateşlerin yuttuğu binlerce evlerin halkı dağılmış, insafsız yıkık duvarlar, birçok külahsız minareler, buraya ölmüş bir şehrin mezar taşları manzarası veriyorlar. Baktıkça insanın gönlüne bir hüznün, gözlerine yaş doluyor.”*(214)

Deli Filozof Hikmetullah Bey, toplumdaki bu olumsuz gidişin insan kaynaklı olduğunu düşünmekte ve âdemoğlu diye söz ettiği insanlara eleştiri oklarını yöneltmektedir. İnsanlığın bencilliğinin filozofun ağzından anlatıldığı son bölümde aşk, can hırsı ve paranın insanı nasıl kör edebileceğinden bahsedilmektedir. Filozof, insanın evrimsel olarak bir kurtçuktan evrimleşmesine rağmen insanların neden kendilerini bu kadar üstün ve soylu gördüklerini sorgulamaktadır. Ayrıca çocuklarına veremediği disiplin ve bilgilerinin sonucu cinayetlerin işlenmesini eleştiren Filozof, bu bölümde kendini de değerlendirmektedir. *“Ben iki evladımı adam edemedim, âlemin düzeltilmesi ne haddime?”* (381). Filozof'un bu son sözü insan ve insanlığa karşı bir eleştiriye de beraberinde getirmektedir. Bu eleştiri insanların bitmek bilmeyen bencillikleri üzerinden oluşan

kıskançlık ve intikam duygularına yöneliktir. Hatta Filozof bu son bölümde “*İnsanlığın yüzünü her zaman karşıt anlatışla bu iki maskeyle örtülü göreceğiz.*” (380) sözünden de anlaşılacağı gibi insanın aynı yapıdaki olaylar gibi kendi içinde çeliştiği ve hep işine gelen taraftan olaya yaklaştığından bahsetmektedir.

Toplumun yozlaşması olay örgüsü içerisinde gelişen çatışmalar aracılığıyla aktarılmaktadır. Manda Raşit isimli sarhoş bir kabadayının parka pikniğe gelen Yahudi aileye sataşması buna örnek olarak gösterilebilir. Toplumun Osmanlı’dan beri tanıdık olduğu çok uluslu yaşam tarzına karşı oluşturulan Manda Raşit karakteri, gerek davranışları gerek yabancılara karşı tutumuyla aslında toplumun gayrimüslimlere karşı oluşturdukları tepkiyi temsil etmektedir. Benzer şekilde Manda Raşit’in İclal’i Çelebi’nin elinden kaçırmaması ve İclal’i zorla hapis tutması da yine toplum içindeki eşkıyalık kavramını nitelemektedir. “*Ben bunu bilirim başka laf tanımam, تنها sokakta, dağ başında, karı paylaşmakta, seçimlerde ancak bu para eder, sıkı yumruk!*” (163) Toplumda adam kaçırmalar gibi yasadışı olaylar yaşanıyorsa bu toplumun yozlaştığının bir göstergesidir.

II. II AİLE KURUMUNDA YOZLAŞMA

Aile, toplumun en küçük yapıtaşı olarak nitelendirilmektedir. Aile yapısı ve algısının değişmesi tabandan tepeye kadar zaman içerisinde toplumu da değiştirecektir. Bu bağlamda Deli Filozof adlı yapıtta değişen toplum ve algı yapısıyla birlikte aile kurumunun yapısının da masaya yatırıldığı görülmektedir. Aile yapısı, onu oluşturan kutsal bağ olarak sayılan evlilik kavramı üzerinden işlenmektedir.

Evlilik kavramı ilk olarak Filozofun karısı ile olan ilişkisi üzerinden anlatılmaktadır. Filozof, yaptığı evliliği bir hata olarak nitelendirmekte ve bu hatadan “*Felsefede tetkikim şudur: Tabiatın genel kurallarından kaçmalı, her zaman onlara uymayan aykırılıklara uymalıdır.*”(27) şeklinde bir

ders çıkarmaktadır. Filozofun bu tutumu toplum yapısı ve filozof arasında yaşanan çatışmaya bir örnektir. Filozof'un karısından uzaklaşmasının nedeni, bilgi düzeyini artırmak istemesi ve ufku genişletmesidir. Ona göre bilgisini artırması, karısıyla arasındaki uçurumu genişletmiş ve sonuç olarak bu durum evliliklerine olumsuz yansımıştır. Birlikte bir yaşam sürdürmekten zamanla uzaklaşan filozof ve karısı kendi gereksinimlerini bağımsız halletmeye de başlamışlardır: *"Bugün buldum bugün yerim, yarın olsun Allah kerim tevekkülüne."* (32)

Evlilik kavramı Ali Senaver Bey ve İclâl karakterleri üzerinden de işlenmiştir. Yapıtta halkın arasında İclâl'in Ali Senaver Bey'i filozofun oğlu Çelebi'yle gizli ilişki yaşadıkları dedikodusunun yayılmasıyla bu karakterler ortaya çıkmaktadır. Ali Bey yine filozof gibi okumuş ve eğitilmiş biridir. Ali Bey İclâl'in böyle bir şey yapmasına olanak vermemesine karşın son zamanlarda İclâl'in kendisine karşı soğuk davranması onu kuşkulandırmaktadır. Bu kuşkunun gerçek çıkması sonucunda da mahalledeki insanlar Ali Bey'den sert ve ciddi olup erkek egemen bir tavır sergilemesini beklerken Ali Bey'in filozofa bu konuyu açarak daha modern ve uzlaşmacı bir yol izlediği görülmektedir. Bu durum yine toplumsal çatışmayı destekler niteliktedir. Ali Bey'in izlediği bu yol sonucunda filozofun toplum tarafından benimsenmiş olan babalık görevini yapması gerektiği zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik karşısında ise filozof ne kadar babalık görevini yapsa da gençleri ve aşkı durduramayacağını belirtmiştir. Bu durumun oluşmasındaki sebep aşk kavramındaki algının değişmesidir. Görücü usulü evlilik algısının yerine daha çok duygu ağırlıklı evlilik ve bağlanma kavramlarının oluşması sonucu kuşaklar arası çatışmalar yaşandığı görülmektedir. Bu bölümde yine toplum tarafından belirlenmiş babalık görevinin filozofun düşünceleri ile çatıştığı görülmektedir. Filozofun bu olaylara karşı değerlendirmesi şu şekildedir: *"...ben babayım, siz de kocamız. Bir delikanlının bir kadına ilgisi halk düşüncesine göre büyük bir kabahat değildir, ama evli bir kadın bağlılıktan ayrıldığı zaman iş değişir. Ortaya koskoca bir*

namus meselesi çıkar. İşi duyanlar, yalnız, sadece ayıplamak değil, kocaya ağız dolusu lanet ederler.” (101) bu sözlerin devamında Ali Bey’in filozofa hak vermesine karşın filozof şu sözlerle devam etmiştir. *“Hayır, doğru değerlendirmiyorum. Halkın ahlak düşüncesine göre söz söylüyorum. Doğrusunu isterseniz bu işte aranacak ahlak sorumluluğu iki taraf için de birdir, aynıdır. Daha doğrusunu isterseniz, iki taraf için de bir sorumluluk yoktur. Bu gönül işinde mutlaka bir sorumlu aranmak gerekirse, o da tabiidir.”* (102) Filozof’un oğlu Çelebi’nin bu bitmek bilmeyen aşkıyla ilgili olarak *“Bu oğlanı böyle gem almaz bir hergele yapan benim eğitimim midir?”* (111) biçiminde sorgulaması yine toplumsal bir olgu olarak kabul edilen eğitimin değişiminin sonucu olarak görülebilir.

Evlilik kavramının farklı açılardan ele alındığı bu yapıtta farklı düşünce tarzlarının aynı olayı yine farklı açılardan ele alıp kişiselleştirdikleri görülmektedir. Hoca Sadık’ın dini kullanarak kahvedekileri filozofa karşı örgütlemesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durum karşısında ise Filozof Hikmethullah Bey’in İclal ve Ali Senaver Bey arasında yaşanan bu duruma karşı nesnel ve sorun çıkartıcı yaklaşım yerine çözüm odaklı yaklaştığı görülmektedir. Çözüm olarak da Ali Senaver Bey’in İclal’i şehir dışındaki evlerine götürmesini önermiştir; ancak İclal’in oraya gitmesinden birkaç gün sonra evden kaçtığı ve aynı anda Çelebi’nin de kaybolduğu anlaşılmıştır. Bu olay sonucunda Ali Bey ve filozofun bu çocukların birbirlerine âşık olduklarına ancak tek başlarına yaşamalarının da zor olduğuna karar kılmışlardır. Filozofun ailesinin Çelebi için endişelenmeleri sonucunda da Filozof ve Ali Bey, İclal ile Çelebi’yi bulmak için yola koyulmuşlardır; ancak Çelebi’yi bulduklarında Çelebi İclal’in Manda Raşit alı bir külhanbeyi tarafından kaçırıldığını öğrenmişlerdir. Manda Raşit içki içen kabadayı kılıklı bir adamdır yapıtta Yahudilere rahatsızlık verdiği görülmektedir. Manda Raşit’in Yahudilerle bu çatışması o dönemdeki insanların yabancılara karşı tutumlarının bir yansıması özelliğini taşımaktadır. Manda

Raşit'in zorla ve fiziksel güç tehdidi ile İclal'i kaçırmaması sonucu Çelebi kahrolmuştur ve Çelebi, Ali Bey ve Deli Filozof beraber İclal'i aramaya koyulmuşlardır. Ali Senaver Bey'in Çelebi'ye karşı fiziksel ya da sözel bir engel koymaması, koymaması onun bu aşkı kabullendiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Ali Bey'in bu tavrı toplumun yapısından farklı olduğundan Filozof'a göre insanın temel içgüdülerine daha uygundur. Ali Senaver Bey'in "*Filozofum karar değil; bu, kendi kendine meydana gelen bir şey. Beni istemeyen bir kadının üzerine düşmekte direnmekle ilk felakete başka felaketler katmaktan başka bir sona varılamayacağını anladım.*" (199) sözünde görüldüğü gibi Ali Bey'in bu olay karşısında bir kabulleniş durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Ali Bey'in bu sözü filozofun saygısını kazanmasına sebep olmuştur. Filozof'a göre insanların nefislerini yenmeleri ve felaket çıkarma potansiyeli olan durumlar karşısında sağlam olmaları çok önemlidir. Filozofa göre bu tavrı herkes sergilerse kendinden mutsuz insanların sayısı azalacaktır. Ali Bey'in sevgisizlik karşısında kin bağlamaması Ali Bey'in yapıt içinde toplumdaki farklı bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu karar sonucunda arayışlar başlamış ve İclal Manda Raşit'in evinden kurtarılmıştır. Çelebi ve İclal kendilerince gerçek aşklarının etkisiyle yeniden birbirlerinin olmuşlardır.

Yapıtta evlilik olgusunun da toplum yapısının ve yönetim biçiminin değişimiyle geçmişten farklılık gösterdiği görülmektedir. Bunun ilk örneği İclal ve Çelebi arasındaki ilişki ve Ali Bey'in tutumu ikincisi ise Filozofun kızı olan Caize ve Ümrani arasında yaşanmıştır.

"Bu mesele kapanır gibi olur olmaz ev halkını uğraştıracak bir başkası çıktı: Caize'nin kocaya verilmesi. Oğlunu istediği gibi evlendiremeyen Filozof, uygun bir evlenmeyle bu kararını kızında yerine getirmek düşüncesindeydi. Ama bu emeli de boşa çıktı. Şimdiki çocuklar seçmeyi analarına, babalarına bırakmıyorlar, gönüllerinin çektiğinden başka bir şey düşünmeyerek alacaklarını, varacaklarını kendilerine çekiyorlar." (227)

Yapıttaki bu bölüm yine eski yeni çatışmasını gözler önüne sermektedir. Evlilik kavramının geçmişte aile kararıyla yapılmasına karşın şimdilerde bir gönül işine dönüştüğü görülmektedir. Filozofun kızını tüccar Şeref Bey'e vermeye çalışması ile Filozof'un ilk defa kendi içinde de babalık görevi bakımından çatışma içinde olduğunun bir göstergesidir. Filozof'un birikmiş parasıyla yeni köşk almıştır. Bu köşkün alınmasının sebebi, yeni büyümüş ailenin eski eve sığmaması olarak açıklanmaktadır. Aileye İclal ve Ümrani'nin de eklenmesi ile aile büyümüş, lakin Caize Ümrani'yi İclal'den kıskanmaya başlamıştır. Gönül işi ile gerçekleşmiş evliliklerin bir sonucu olarak nitelendirilebilecek olan kıskanma, yapıtta ilk defa Caize ile İclal arasında görülmektedir. Caize'nin İclal'i kıskanmasının sebebi belli olmuş ve İclal ile Ümrani arasında bir yakınlaşma başlamıştır. Bu yakınlaşma İclal ve Ümrani'nin evden kaçmaları ile sonuçlanmıştır.

Filozof'un art arda yaşanan bu olaylar karşısında mantığını korumaya çalışması ve toplum tarafından ona yüklenen babalık göreviyle evlilik hakkındaki kendi düşünceleri arasında gidip gelmesi, yine yazarın Filozof'un kendi düşünceleri içerisinde de bir zıtlık oluşturarak olayları incelediğinin bir göstergesidir. Bu Filozof'un Oğlu Çelebi için devrin görücü evlilik devrinden çok gönül evliliğine döndüğünü savunmasına karşın aynı şey kendi kızının başına gelince daha tutuk davranmasında görülmektedir. Bu davranışın temel sebebi yıllardan beri var olan dogmalarla bu dogmaların tam tersi özellik gösteren yeni düşüncelerin çatışmasıdır. Lakin Filozof Hikmethullah Bey, bu kadar çelişkiye karşın kızını ve damadının kaldığı otele giderek ne kadar bu evliliğin sonunun iyi olmadığını savunsa da onları kabul ettiğini söylemiştir. Bu konuşma esnasında Filozof'un damadı olacak olan Umrani Bey'in gerçek yüzünü bilerek toplumda insanların iç dünyaları, özleri ile yaşamaları durumunda kargaşa çıkacağını söylemesi, hem bireysel hem de toplumsa bozulmaya bir göndermedir. Filozof'un eski evlilik dönemine karşı sarf ettiği sözlere karşın kızını kendi seçmiş olduğu Şeref Bey'e vermeye çalışması bir bakımdan da kadın erkek

eşitsizliğine de bir gönderme olarak sayılabilir. Oğlu Çelebi için rahat davranan Deli Filozof'un aynı rahatlığı kızı Caize'ye karşı göstermemesi buna bir örnek niteliği taşımaktadır. Yapıtın bu bölümünde Deli Filozof Hikmethullah Bey'in önceden Ali Senaver Bey'e ne kadar aşkın ve sevginin gönül işi olduğunu söylemesine karşın yine benzer bir durumda evliliğin görüntü ve gönülden çok mantık ve denge çerçevesinde de olması gerektiğinden bahsetmesi, Filozof'un kendi içinde çatıştığının bir göstergesi olabilir. Yapıtın ilk bölümünde de örneklendirildiği gibi yazar bu bölümde de aynı olaya farklı pencerelerden ve farklı duygu durumlarından yaklaşmıştır.

İnsan doğasının evlilik ve ilişkiler üzerinden incelendiği romanda kıskançlık kavramı da yapıtta boy göstermektedir. Yapıt boyunca olayların, düşüncelerin ve olguların karşıt görüşlerle çürütüldüğü açık bir şekilde görülmektedir. Çelebi ve Caize'nin İclal ve Ümrani'nin kaçmaları sonucunda onlardan intikam almak için onları zehirlemelerine karşın işler bir anda kendi lehlerine dönüp eski aşklarını tekrar yaşamaya başladıklarında sonucunda ölüm olan bu zehre bir panzehir arayışı içerisine girmeleri yapıt içerisindeki kıskançlık kavramının kutupluluğuna bir örnektir. Yazarın dünya ve yaşam hakkındaki bu incelemesi doğrultusunda da kıskançlık ve kıskançlıktan doğan intikam duygusunun karşıt düşüncelerle beraber gözler önüne serildiği görülmektedir. İclal ve Ümrani'nin köşkte yakınlaşmaya başlamaları, Caize ve Çelebi'nin dikkatini çekmiştir. Lakin daha ortada kesin bir kanıt olmadan bu konu üzerinde durulmamıştır. Yapıtın ilerleyen bölümlerinde Ümrani ve İclal'in kayıplara karışmasıyla kıskançlık olgusu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Caize ve Çelebi'nin acı kayıpları onlarda kıskançlık duygusu ve intikam arzusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yapıtta İclal'in davranışlarının paralellik gösterdiği söylenebilir. Yapıtın başında ve sonunda farklı kişilerle kaçması yazarın İclal üzerinden değişen kadın yapısını ve değişen aşk kavramını da incelediği söylenebilir. Aşk kavramının hem toplumsal olarak hem de kişiler arası bağlılık

üzerinden eskiyle olan farklılıklarının incelendiği yapıtta aşk kavramının erkek egemen olmaktan çıktığı ve gönül işi olduğunun üzerinde durulmaktadır. Aşkın gönül işi olduğu da İclal üzerinden anlatılmaktadır. İclal'in duyguları doğrultusunda hareket etmesi ve evlilik gibi bağlayıcı kavramları hiçe sayması buna örnek olarak gösterilebilir.

Yapıtta bağlılık kavramının aldatma ve kaçış durumlarıyla çürütüldüğü görülmektedir. İclal karakterinin eski dönemlerdeki mutlak aşk algısına ters düşen daha özgür tavırlarıyla toplumun aşk ile ilgili dogmatik düşüncelerine karşı çıktığı görülmektedir. Yazar İclal karakterini karşıt düşünceye o kadar bağlı bir yapıda olması İclal'in Çelebi'yi de aldatmasına neden olmuştur. Çelebi ve Caize intikam alma arzuları sonucu uzun sürede etkisini gösteren bir zehir kullanmaya karar verirler. Kıskançlık ve intikam duygularının somut hali olarak nitelendirilebilecek olan zehir yapıtta İclal ve Ümrani'yi ayırabilecek bir araç niteliği taşımaktadır. Zehir, Çelebi ve Caize'nin bencilliklerinin bir ürünü olarak da görülebilir. "Ya bizim ya da kimsenin" düşüncesinden hareketle bu durum, Filozof Hikmethullah Bey'in aşk ve bağlılıkla ilgili olan düşüncesini kanıtlar niteliktedir. Lakin Filozof'un bu düşüncesi de yine karşıt bir olayla çürütülmeye çalışılacaktır.

Yapıtın ilerleyen bölümünde İclal ve Ümrani'nin tekrardan Çelebi ve Caize'ye dönmek istemeleri işlerin bir anda plandan sapmasına neden olmuştur. Zehir etkisi devam ettiğinden kaçınılmaz sona karşın Çelebi ve Caize'nin ellerinden hiçbir şey gelmemektedir. Sevginin acıma duygusuna dönüştüğü bu an çaresizliği de beraberinde getirdiği görülmektedir. Filozof'un bu konu hakkındaki görüşleri açık ve nettir. Bu geri dönüşün elbet bir nedeni vardır ve bu neden de zehirden kaynaklı hastalıktır. Deli Filozof'a göre hastalığın geçmesi halinde yine aynı senaryo tekrarlanacaktır.

Evlilik kavramı insanları diğer canlılardan ayıran bir davranış biçimlerinden birinin kurumlaşmış şeklidir. Bu bağlamda evlilik kavramı insana özel ve kutsal bir bağ olarak nitelendirilebilir. Tek bir kişiye bir ömür boyu bağlanmak olarak tanımlanabilecek evlilik kavramının yapıtta yer alan

karakterlerin davranışları üzerinden anlatıldığı görülmektedir. Evlilik ve bağlılık kavramlarının yozlaşmasına değinen yapıtta Gürpınar'ın İclal karakteri üzerinden evlilik kavramının kutsallığını nasıl yitirdiği ve insanın bencilliği içinde nasıl kaybolduğunu anlattığı görülmektedir. Evlilik kavramının yozlaşması ve bağlılık kavramının kuşaklar arasındaki algı farklılığından dolayı değişikliğe uğraması yapıtta mahalle sakinleri ve Deli Filozof arasındaki çatışmalar üzerinden anlatılmaktadır. Bu çatışmalarda evlilik kavramındaki değişim ve kadının yerinin tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmalarda Deli Filozof'un görücü usulü evlilik yerine gerçek aşka dayalı evliliği savunduğu görülmektedir lakin yapıtın ilerleyen bölümlerinde İclal'in Filozof'un oğlu Çelebi'yi bırakıp kaçmasıyla Filozof'un geçmişinde savunduğu düşünceleriyle çatıştığı görülmektedir. Geçmişte gerçek aşkı savunan Filozof'un bu bölümde babalık duygularına yenik düştüğü görülmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde evlilik gibi kutsal bir kavramın toplumun değişen yapısıyla kutsallığını nasıl kaybettiği ve yozlaştığı görülmektedir.

II. III İNANÇLARDA YOZLAŞMA

İnanç kavramı yapıtta büyük önem taşımaktadır. İnanç ve dinin temelinde bulunan sevgi, hoşgörü ve daha iyi biri olmak kavramları olmasına karşın yapıtta inanç kavramının yozlaştığından bahsedilmektedir.

Yapıt filozofun Cenab-ı Hakk'a Karşı Deyişleri adlı bir bölümle başlamaktadır. Filozof, Tanrı'nın yarattığı sistemi yani dünyayı sorgulamıştır. Bu sorgulama Tanrı'nın varlığına karşı yapılan bir sorgulama değildir. Filozof bu sorgulamada dini gerici bir güç olarak kullanan, çıkarları uğruna dini alet eden insanlara seslenmiştir. Tanrı'nın ilmi ve fenni doğru yol olarak göstermesine karşın insanların bu bilimsel gelişmelere "Allah'ın hikmeti." diye karşılık vermeleri eleştirilmiştir. Başta olan hükümetin de dini siyasal çıkarları için alet etmesi eleştirilmiştir: "*Kitaplarında beşikten mezara kadar ilme rağbet etmeyi tavsiye edersin, sonra en cahil adamları din hizmetleriyle taltif*

buyurursun. Yazılı ve ağızdan iradelerinde fenden, ilimden ufacak bir şey yoktur. Sevgili hacıların, hocaların her yeni icada karşı 'bid'at-i merdude diye kâfirlik sayarak haykırıyorlar.” (26)

Filozofun gerçek adının Hikmetullah; “Tanrını akıl ermez istemleri” olması yapıt içinde din olgusunun her yerde işlendiğinin bir göstergesidir. 600 yıllık Müslüman Osmanlı kültürünün etkilerinin yapıt içerisinde her yerde görüldüğünün bir örneğidir. Filozof’un da toplumdan eğitim, görgü ve düşünüş kavramları bakımından farklı bir yol izlemiş olması, onun toplum tarafından dışlanmasına sebep olmuştur. Toplum tarafından ona yakıştırılan Deli Filozof lakabı toplum ve filozof arasındaki çatışmayı simgelemektedir. Toplum kültür farklılıklarının oluşturduğu çatışma ortamının fazlasıyla görüldüğü yapıtta din olgusu üzerinden toplumun farklı kesimleri arası kutupluluklar yaşandığı görülmektedir. Filozof’un her şeyi inceleyen ve karşıt düşünceleri arayan yapısı, onu çevresindekilerden farklılaştırmaktadır. Bu çatışma ortamı Filozof’un kahvedekilerle din ve inanç konusunda çatışmalarıyla aktarılmaktadır. Filozof’un evrim teorisine dayalı şu sözlerine karşı: “...hepimiz solucandan geldik, solucandan... İlk babamız odur.” (67) Hoca Sadık’ın “*Haşa, sümme haşa, mübarek beni-Âdem cinsini pis solcuna benzetti.*” (67) sözüyle karşılık vermesi toplum içerisinde oluşan inanç ve bilim arasındaki çatışmayı da gözler önüne sermektedir.

Toplum kendi yapısına uymayanları kendinden uzaklaştırmaktadır. Toplumdan farklı ilerlemekten kaynaklanan bu durum Filozof Hikmetullah ya da çevresindekilerin deyişiyle Deli Filozof, toplumdan farklı düşünsel ve davranışsal yapısı sebebiyle toplumla çatışma içerisinde. 600 yıllık süren ümmetçi kültürün yerini alan laik devlet anlayışıyla beraber toplum kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal bir geçiş süreci yaşamaktadır. Yaşanan bu geçiş döneminin oluşturduğu toplumsal yapıda eski ve yeni çatışması Hoca Sadık ve Deli Filozof karakterleri üzerinden işlenmektedir.

Hoca Sadık'ın “*Geçenlerde ailemizde ağır bir hastalık oldu. En meşhur doktora gittik. Muayeneden sonra ne halt etse beğenirsiniz: ‘Hastanın sidiğini bir şişeye biriktiriniz, kazuratını da bir kutuya doldurup, getiriniz!’ demesin mi?*” (68) sözü üzerine doktorun dinden imandan uzak olduğu kanısına varması ve bu tahlilleri yaptırmaması sonucu hastanın ölmesi Filozof tarafından cahillik olarak yorumlanmaktadır. Hoca Sadık'ın hastanın ölümünü ‘Eceliyle öldü’ şeklinde nitelendirmesi ve Allah'ın işine karışılmaması gerektiği şeklindeki vaazları karşısında Filozof'un verdiği tepkiler görülmektedir. Dininden olmayanı dinsiz olarak nitelendiren ve yaşadığı bütün olayları kader çerçevesinde değerlendiren bir kişinin karşısında Filozof'un şeytan sıfatına layık görüldüğü görülmektedir.

Filozof'un “deli” lakabı incelendiğinde, deliliğin aslında toplumsal bir yakıştırma olduğu görülmektedir. Bu tanım yapıtta Filozof tarafından yapılmıştır. Yapıtta deliliğin toplumdan düşünsel olarak farklı olan kimseler için kullanıldığından bahsedilmektedir. Toplumla bir çatışma ortamının oluşabilmesi için düşünsel ya da ideolojik farklılıkların olması gerekmektedir. Bu bağlamda din, evlilik, aşk, bağlılık ve metafizik kavramları bakımından toplumdan farklı düşünen ve davranan Filozof'un toplumla yaşadığı çatışma ortamı yapıt boyunca Filozof'u toplumun farklı kesimlerinden insanlarla yaşadığı olaylar üzerinden anlatılmaktadır. (Hoca Sadık, Kaynana, Kahvedekiler, Ali Senaver Bey, Caize ve Çelebi).

Hoca Sadık'ın yine bir gün kahvede Ebülkütüp Tahsin Efendi ile tartışmasından sonra ona bela okuması ve bir zaman sonra Tahsin Efendi'nin ölmesinin ardından peygamber statüsüne bürünmesi yapıtta önemli bir olaydır. Rastlantısal bir olay sonucu kendini bir anda üstün görmesi ve insanları baskılaması, çok okuyan az bilir gibi sözler sarf etmesi, filozof tarafından cehalet olarak değerlendirilmektedir. Bu olayın yazar tarafından yine yapıtta karşıt bir olayla çürütüldüğü görülmektedir.

Toplumla olan farklılıktan doğan çatışma ortamının bir örneği de Çelebi ve İclal'in yasak aşkının tepki çekmesidir. Aşk kavramının da değişen yapı ile birlikte bir tür evrime uğramasının sonucu oluşan farklılaşma eskiyle yeni çatışmasını gözler önüne sermektedir. Mahalle sakinlerinden Yusuf Efendi ve Abdullah Efendi'nin bu aşkı "Yeni ahlak yahut yeni ahlsızlık" biçiminde nitelermeleri, oluşan çatışma ortamını ve eskinin bakış açısını örnekler niteliktedir. Bu sözleri söyleyen şahıslara "Efendi" lakabıyla hitap edilmesi de yazarın eskiyi ve eskinin düşüncelerini belirtmek için olduğunu gösterir.

Yapıtta, olay örgüsü boyunca kutupluluk kavramının varlığından söz edilebilir. Yapıtın başından sonuna kadar evlilik, bağlılık, babalık ve inanç konularında okurun karşısına çıkan çürütmeler sonucunda insanların gerçek yapısının incelendiği görülmektedir. Aşk, bağlılık ve inanç kavramlarında Filozof'un girdiği tartışmalar ve oğluyla kızının aşk hayatlarıyla yaşadıklarının sonucunda yapıtın sonunda insanın tanımı Filozof tarafından yapılmıştır. Bu tanımda "*Hamiyet, insanlık, acıma, sevme gibi kelimeler uydurmuş, fakat anlamlarını büsbütün unutmuşsun.*" (379) bölümü Filozof'un insanın gerçek yapısıyla ilgili yorumlarını içermektedir.

IV. SONUÇ

Yapıtta toplumsal yozlaşma; evlilik, aile, aşk, kıskançlık, aidiyet ve inanç değerleri üzerinden anlatılmıştır. Devletin merkezi olan İstanbul ve odak figür Deli Filozof üzerinden toplumsal değişimin aileden tüm toplumsal kurumlara yansıdığı görülmektedir. Bu yozlaşmanın engellenemez bir sonuç olduğu işlenmiştir. Yazarın, bu değişimi karamsar ve teslimiyetçi bir tavırla yorumladığı görülmüştür. Kutuplulukların ve antitezlerin çok kullanıldığı bu yapıtta gerek toplumun gerek Filozof'un düşünceleri karşılıklı olay örgüsü içinde çürütülmüştür. Evlilik, aşk ve bağlılık kavramlarının İclal karakteri üzerinden incelendiği ve toplumun benimsediği evlilik kavramından yozlaştırıldığı görülmüştür. Bağlılık sonucunda oluşan kıskançlık kavramı da romanda yer almıştır. Kıskançlık sonucu ailenin yıkılması ve ölüm kavramının ortaya çıkması kıskançlık kavramının kötü etkilerini göstermiştir. İnanç bakımından da Hoca Sadık karakteri üzerinden dinin yanlış emeller ve çıkarlar için nasıl kullanıldığı Filozof'un eleştirileriyle incelenmiştir. Yapıtın sonunda da Deli Filozof şu sonuca varmıştır: *“İnsanlığın başını döndüren, işte üç büyük cinayet faktörü: Aşk, can hırsı, para... Bu gerçekten ibret almak için hayat acı örneklerle doludur; ama insanoğlu fırsat düşkününü bir kördür.”* (381) Yazar bu tespitiyle yapıtın olay örgüsünün aslında gerçek dünyayı yansıttığı ve toplumun hatalardan ders çıkarmadığından yozlaştığına dair bir gönderme yapmaktadır. Deli Filozof adlı yapıt toplum ve bireyin nasıl yozlaşıp bencilleştiğini yansıtan bir yapıt özelliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Deli Filozof*, Özgür Yayınları, dördüncü basım, Ağustos 1999, İstanbul.